Львові. Тут ще помічається, що йшлося неначе у сполученому доборі про літературно-творчий перебіг на Наддніпрянщині (Україні) та на Галичині (Русі).

У галицькому випадку ставалося усе навпаки порівняно з наддніпрянським. Як зазначалося, наддніпрянці на противагу офіційній малоросійській перейняли й затвердили народну назву українці. А на Галичині саме офіційщина спричинилася до запровадження цієї наддніпрянської назви. Тут так само почали протидіяти російським імперським чинникам, що використовували для своїх ідейних наступів назву руських серед галичан на доказ для історичної підстави підпадання і цієї частини старокиївського спадку під політику збирання земель, від цієї справи, започаткованої ще московськими князями, не відмовлялися в Російській імперії і на початку XX ст. Під час Першої світової війни російські війська навіть вступали на Галичину й були у Львові. Тож, на противагу можливим «справедливим історичним домаганням» з боку Російської імперії на Галичину, австрійським урядом запроваджується і стосовно Галичини та галичан назви Україна та українці. І в цьому майже одразу виявилася справді велика (за силою смислу й доцільності в історичному часі) українська одностайність. Галичани прийняли цю назву як свою, а не австрійську, і ледь чи не одразу стали її значними поширювачами й долучилися до її повсюдного (і в ідейному розумінні, і в практиці життя) пропагування. У цьому на загал виявилася й велика українська історична переламність. Історична Україна з двох частин, з двох давньокняжих центрів – Києва та Львова, стала єдиним історичним утворенням і в назві. Культурно єдині галичани та наддніпрянці відтоді увійшли до подальшого творення єдиної, але вже нової України [1, 25].

Та саме провідна сила – інтелігенція, ідейно пройнявшись новітнім одержавленням України, прищеплюватиме цю ідею народові, у якого жевріла лише туга за втраченою волею та її часами. Але в народі козацькі гетьмани сприймалися лише як оборонці народного щастя, а не державці. Провісниками – проектантами перерощення незабутньої народної волі на державу стали федералісти-слов'янники з гурту кирило-мефодіївців [3, 294–295]. Їх особисто знав, будучи з багатьма у товариському спілкуванні Т. Шевченко. Шевченків Кобзар іде у річище народного навіювання – змагальницької сили незборимої Волі. Розчавлена Гетьманщина, закопана у Великому льосі, – це ідейна сила Великої Волі. З усної пісні, що побутувала у народі, Шевченко увів силу Волі як незгасного і незборимого рушія (і неодмінної умови) життя «кожного» й «усіх» – українців на висоту писаного слова, ще й засимволізувавши цю ідейну справу у назві. Кобзар-сповісник – оспівувач Волі стає речистим промовцем й для тих, хто вже не ходив слухати кобзарів та лірників, а читав, сидячи у затишку хати, а чи в альтанці у садку. Для тих, чиї діди погодилися прийняти назву малороси. Узагальнене ім'я постаті-кобзаря стало йменом книги-сповісника.

У цьому новотворчому (державотворчому) процесі значної ваги додала саме наука та наукове дослідництво. Зрозумілим було ще у XIX ст., що багато документів, які б лягли у основу доказів про історизм багатьох «неісторичних народів», навіть на початок XX ст. перебували без уваги, або були малозастосовуваними. І спершись саме на значну джерельну основу, концепційно утвердив злиття у назві Галичини й Наддніпрянщини М. Грушевський, відбивши це у назві дослідження. Працю Грушевським було названо «Історія України – Руси», де на перше місце ставилося саме історико-культурне поняття новочасної України, за якою стоїть безумовний досвід княжої Русі й попереднього та подальшого за нею часу. На перший погляд неначе порушено було історичну послідовність. Адже, Україні у часі передувала Русь. Але так потверджувалася нова історична дійсність України, яка стояла на всій попередній – культурній та державній практиці – від княжої Русі й докняжого часу, до якого, як до пракореневого, звертався М. Грушевський – історик в «Історії України – Руси», так само і як історик літератури в «Історії української літератури» («красної словесності», як зазначав сам М. Грушевський у розділі «Завдання історії літератури»).

І коли XIX ст. з наукового й практичного погляду було часом справи розгляду історичного буття, то XX ст. зосередилося на докладному спостереженні усіх якісних ознак, що супровідно з'являються з появою буттєвої форми як в окремих формах, так і в явищності в цілому, розглядаючи це у комплексі феноменальності XX ст., а тим більше XXI – це час поглядів на посутність – есенціальність, доба утвердження окремішності й різності кожного життя й творчості як людини – особи, так і загалу, до якого вона культурно входить і з яким пов'язана. Це час спостереження особливих ознак буттєвої посутності. Адже це XX ст. зі своїм спадкоємним наступником XXI є зміною одного панування на інше. На зміну «ізму» приходить «істість» – як в ідеях, так і в практиці життя. Ця «істість» і є українськість.

1. *Радевич-Винницький Я.* Україна: від мови до нації. – Дрогобич, 1997. – 360 с. **2.** Сборник българско-украински връзки през вековете. – София, 1983. – 320 с. **3.** Шевченківський словник. – Т. 1. – К., 1976. – 414 с.

Тетяна Шептицька

Особа vs влада (досвід українського письменства 1920-х – 1930-х)

Досліджуються взаємостосунки української людини та влади на тлі суспільно-політичних трансформацій доби, окреслюються способи поводження українських письменників та використані ними, їхніми літературним персонажами стратегії опору.

The article is devoted to investigation of the relationships between Ukrainian people and the authorities on the background of socio-political transformation of that period; the ways of handling of the Ukrainian writers and used of them and theirs literary characters the strategies of resistance are also outlined.

Українці як спільнота зі складним досвідом боротьби за власне національне й державне самоствердження й самореалізацію у 20–30-х рр. XX ст. зіштовхнулися із черговими історичними викликами. Глибокі та серйозні зрушення у свідомості нації, зовнішніми проявами яких стали й мілітарні потуги українців, відвойовування свого життєво необхідного простору, й небачений спалах яскравої мистецької виявності, й стрімкий розвиток української та україномовної науки, освіти та шкільництва, були притлумлені новими політичними, соціокультурними та економічними реаліями доби.

Поразка у національно-визвольній боротьбі, що спровокувала настрої розгубленості, зневіри, знесилення, силове насаджування більшовиками радянської влади як управлінської системи та радянськості як способу мислення й способу поводження, розкладова діяльність усередині української політичної еміграції [10] – усе це, поза сумнівом, спонукало українство до реагування. Стимульовані передовсім ззовні, деструкції національно-державного організму отримали спротив на різних рівнях суспільства. Своєрідними, але показовими проявами чого стали і численні селянські повстання, й збереження українських владних та наукових інституцій поза межами України, й послідовне обстоювання українського та українськості в національному письменстві.

Проте наполегливе втягування української інтелігенції в силове поле більшовизму через потужно розрекламовану ідеологію поворотства, фінансове підживлення прорадянських видавництв і часописів, тонкі дипломатичні ігри, паплюження або фізичне знищення провідників українського визвольного руху спричинило біполяризацію української наукової та мистецької спільноти. Одна частина її представників добре розуміла стан колоніальної залежності України та всіляко протистояла більшовицьким спробам розмити українську національну ідентичність, прихованим під гаслами українізації, самоврядування, права на самовизначення. Так, Ю. Тищенко, полемізуючи з В. Винниченком, не просто вказував письменнику на його наївне ставлення до процесів на підрадянській Україні, а й наполягав на ворожості встановленого там ладу до українців: «Що з того, що на Україні виходить, як Ви кажете, 278 газет? Правда, газети виходять мовою українською, але по змісту вони московські і антиукраїнські, до того позбавлені барви і живого духа. Також твердження Ваше, що всюди панує українська мова, помилкове, бо з мови української, як пишуть гідні довір'я люди, в урядових інституціях знову глузують і називають її "петлюрівською", як, впрочім, і цілий український рух –"петлюрівським", як за царського режиму називали його "мазепинським"» [9, 40]. Насаджування у масовій свідомості того часу подібних ідентитетів і надання їм саме негативного забарвлення, як показав досвід, не було випадковістю, а швидше злонамірeною акцією з метою дискредитації української національної ідеї.

Інша частина українського громадянства, піддавшись оманливій агітації або відчувши неможливість на той момент інакшого способу етно- та культурозбереження, щиро забажала розбудовувати українську радянську державу. Надія мати власне державне утворення, хай з усіченою незалежністю та цілковитою підлеглістю Москві, але із своєю мовою та культурою, разом із особистісними чинниками (брак фінансів, розірваність родини) стала дієвою спонукою до переїзду в Україну І. та А. Крушельницьких, В. Винниченка, А. Ніковського, М. Грушевського та ін. Молодше покоління творчих та культурно-громадських діячів, захопившись ідеями соціальної справедливості, рівності й братерства, тим паче виступило на боці більшовиків, як у власних текстах, показуючи «змичку міста і села», колективізацію на селі, так і у програмових засадах. Представники «червоного ренесансу» радісно відкинули, за їхнім твердженням, «ввесь гній феодальної і буржуазної естетики» та оголосили еру творчої пролетарської поезії. Мілітарна риторика, що переважає у багатьох літературних маніфестах 1920-х – 1930-х, відбила і властивий тогочасним письменникам спосіб мислення із поділом на «своїх і чужих», «праведних і неправих», і прагнення чесно й віддано працювати у більшовицькій системі координат, створювати нове майбутнє без економічного визиску та національного упосліджения.

Однак, радянсько-більшовицька дійсність із руйнівними для української єственності процесами згодом перетворила власних апологетів на непримиренних, войовничих опонентів. В. Винниченко, який своїм прикладом та гострими полемічними посланнями закликав еміграційні кола допомогти розбудовувати українську робітничо-селянську державність спільно із Совітською Росією, по повернення розкритикував останню за принцип жорсткого централізму в економічній, політичній сферах і за стару ідеологію великоросійського шовінізму – в національній. Хоч і не втратив остаточно ілюзій щодо «дружнього об'єднання» всіх пролетарських партій і держав задля перемоги революційних сил («Лист до українських робітників і селян»). Розчарування письменницького загалу у владі, безперечно, поглибилось зі згортанням українізації, нівелюванням її досягнень (ліквідація цілих наукових шкіл і напрямків, заборона підручників і словників), звинуваченням її провідників у «буржуазному націоналізмі», придушенням опозиції та значним збільшенням арештів у середовищі української інтелігенції.

Остаточна уніфікація українського літературно-мистецького життя, супроводжувана знищенням будь-яких проявів непокори, повноцінне закріплення більшовиків на українській території, що відбулося із опануванням 1934 р. Києва як споконвічної культурної і державної столиці, змусило літераторів визначитися із власною моделлю поведінки та ставленням до влади як такої. Особисті стратегії порятунку, більш або менш вдалі, полягали або у фізичній втечі поза межі України (Т. Осьмачка, Ю. Клен, пізніше І. Багряний, Ю. Шевельов), або у неучасті у жодних дискусіях, об'єднаннях, позаполітичній та позаідеологічній творчості як доказу особливої лояльності чи відданості чистому мистецтву («неокласики», В. Свідзінський), або у радикальному спротиву системі через невизнання провини на допитах (Б. Антоненко-Давидович), через самогубство як своєрідний вирок владі (М. Хвильовий). Однак, досить швидко протистояння особи і влади з індивідуально-персоналійного рівня перейшло на масовий, викривши як помилковість тактики упокореного, так і слабкість українського національного характеру.

Утвердження більшовицької влади силою багнетів та шляхом терору спричинило появу страху як однієї із поширених психологічних реакцій тогочасної української людини. Вкинута у суспільство соціальна деструкція, дезорганізація громадського життя у купі з пошуком внутрішніх і зовнішніх ворогів, агресивним несприйняттям альтернативної думки, тотальним запереченням традицій, авторитетів, культурно-політичних здобутків минулого позбавляли особу моральної стійкості та упевненості у власному майбутньому. Досить швидко страх як компонент індивідуальної свідомості перетворився на масове явище, на специфічний засіб спілкування, взаємодії людей між собою. А його конструктивність як природного механізму самозбереження, покликаного убезпечувати живу істоту від будь-яких загроз її існуванню, нівелювалася негативно-руйнівним впливом на цілісність, опірність й самовладання особистості.

Страх як визначальний спосіб реагування на зміни побутових обставин, політичної ситуації, літературної кон'юнктури деформував людське єство й співця «сонячних кларнетів» та золотого гомону української революції. П. Тичина, поет унікального музичного хисту, тонкого світовідчуття, «ніжний і тривожний», залюблений у буйноцвітіння весни, світло нового дня, усепереможну гармонію, виявився абсолютно беззахисним перед жорстокою реальністю з масовими вбивствами, голодом, ґвалтуваннями й ріками крові. Розперезаність та уседозволеність того звіра, що запанував на вулицях українських міст («звір звіря їсть», «місто в мальованих плякатах: людина людину коле», «читаємо списки розстріляних і дивуємось, що на провінції погроми», «стріляють серце, стріляють душу – нічого їм не жаль»), спричинив попервах у душі митця тривогу, хитання між відданістю колишнім ідеалам та упокореністю новій владі: «Орел, Тризубець, Серп і Молот… / І кожне виступає як своє. / Своє ж рушниця в нас убила. / Своє на дні душі лежить. / Хіба й собі поцілувать пантофлю Папи?» [18, 131]. Масова істерія, спрямована проти інакшодумців, арешт 1923 р. молодшого брата Євгена, регента Новобасанської автокефальної церкви, й поетове поручництво за нього, переїзд до Харкова для роботи в редакції «Червоного шляху», поза сумнівом, сприяли остаточному вибору «пантофлецілування» як способу поводження та проектування власної життєдіяльності.

Вочевидь, боязнь владного терору, покарання за попередні поезії та «крамольні» думки була мало прихованою, як перед своїми, так і перед чужими, та легко прочитуваною. Свідченням цього є, зокрема, щоденниковий запис М. Драй-Хмари стосовно П. Тичини від 16.08.1924 р.: «Невже він продався? Ні. Надмірна лякливість загнала його в лабети Еллана й Коряка, які взяли його для "марки" й використовують на всі боки. Тепер, здається, для всіх ясно, що фанфари революції заглушили його "кларнети"» [4, 339]. Ці думки на диво співзвучні з дошкульною поезією Є. Маланюка «Сучасники. Павлові Тичині» (1924), що, безумовно, доводить непомильну інтуїцію обох митців та безперешкодне завоювання гнітючим і паралізучим страхом Тичинової душі. Автор вдало використав зображально-виражальні засоби «Сонячних кларнетів» для створення ясної ідилічної картини національного оновлення. Але на її фоні ще різкішим виглядає гіркий докір Є. Маланюка поетові: «від кларнета твого – пофарбована дудка зосталась», «в окривавлений Жовтень – ясна обернулась весна». Є. Маланюк був першим, хто визнав Тичину геніальним національним поетом, і першим, хто сказав йому найсуворішу правду відкрито. Спроби витлумачити боязке «пантофлецілування» як вияв хитрування поета, намагання відвести у такий спосіб від себе пильну увагу ленінсько-сталінських катів [12], а появу сталінославних, владославних віршів П. Тичини як тонку гру, іронію, своєрідну пародію [17] вступають у протиріччя із подальшими, свідомими чи несвідомими, вимушеними чи щирими, діями й вчинками митця.

Так, радянська влада спробувала використати авторитет П. Тичини з метою «розкладу» української еміграції. Принаймні, це було одним із завдань відомої поїздки делегації українських письменників до Праги 1925 р., де поет разом із «наглядачами-конвоїрами» (Поліщук і Досвітній) мав не лише виступи, а й особисті зустрічі з Олександром Олесем, Є. Маланюком та ін. Однак, спілкування з великим поетом викликало у його візаві гнітючі враження, насамперед через дратівливе реагування П. Тичини на звичайні, щоденні, але свобідно народжені думки. Більш того, зустріч Є. Маланюка зі своїм «першим коханням» у поезії, довге дискутування з проблем тогочасного українського літературного життя спонукали поета-вигнанця до різких оцінок і наполягань на свідомому виборі П. Тичиною свого життєвого шляху. У листі до Д. Донцова від 29 січня 1925 р. Є. Маланюк констатував: «О, він далеко не наївний поет! Для цього він занадто хитрий хахол. Він чудесно (може хіба – не до кінця) розуміє всю підлоту свого пантофлецілування. І вся розмова це був крик про «відпущення гріхів» і самоопрадування. Тичина – це жалюгідний «російсько-подданий» совобиватель, повітовий Іванофф 7-й, ошарашений і «пришіблєнний» останнім параксизмом історії, абсолютно не здаючий собі справи з подій і, головно, загубивший свій музичний (властивий кожному поетові) слух до цих подій. Я це підкреслюю ще раз. Тут його загибель. Він оглух» [5, 273]. Ще прикрішою та згубнішою для нього самого стала поведінка П. Тичини під час сумнозвісного процесу СВУ, коли поет зрікся близького знайомства із багатьма цеховими колегами, які були тоді заарештовані та несправедливо засуджені, демонструючи панічне відмежування від тих, кого спіткало лихо [1]. Можливо, його індивідуальне боягузтво, частково зрозуміле, зважаючи на природне бажання захистити себе та рідних або просто внутрішню слабину, призвело до колективної «моральної аномалії». Адже якщо подібні свідомісні перетворення відбулися із совістю й голосом українства, то для пересічного громадянина так само понижувалася планка моральної глухоти, боязні, підлоти та прислужництва.

Страх і як наслідок вірне служіння підрадянських українських письменників більшовицькій владі дозволив деяким із них вціліти фізично у «жорнах репресій». Проте ця «переможна тактика», що забезпечувала цілком влаштоване існування з почестями, гонорарами, суспільним визнанням, іншими життєвими преференціями загалом виявилась стратегічною поразкою, бо коштувала багатьом мінімум здоров'я (чи не звідси схильність до надмірного чаркування у М. Рильського, нестійка психіка Т. Осьмачки), максимум – індивідуального мистецького обличчя. На схилі літ П. Тичина зізнався собі й М. Неврлому у поразці, на жаль, не переборовши страх, але визнавши рацію Є. Маланюка: «Павло Григорович гірко посміхнувся, нервово оглянувся, і притишеним, майже розпачливим голосом відповів: "Миколо Ярославовичу, він єдиний мене зрозумів, він єдиний сказав мені правду… А інші мені кадили… Так воно й сталося… Від кларнета мого пофарбована дудка осталась… Всі мене кадили, а він один сказав мені правду"» [7, 20]. «Корозія таланту» П. Тичини, генія, що погодився на роль блазня, втратив щирість і оригінальність поетичного слова [16], на жаль, стала не просто трагедію окремої людини в умовах тоталітарного режиму та казармового соціалізму, а трагедією українців як спільноти, що не змогла оборонити себе перед ворожою навалою.

Протистояння людини як неповторної індивідуальності, закоріненої у свою культуру, та влади з її уніфікаторськими тенденціями у буремне міжвоєнне двадцятиліття тільки загострювалося й поглиблювалося, позаяк утвердження радянськості як світоглядної парадигми не допускало превалювання особистісного чи національного над класовим. Продовження й посилення терору провокувало хворобливий стан психіки, а неузгодженість, протиріччя

між власними потребами й вимогами часу призводили до внутрішнього роздвоєння. «Явище двоїстости української людини в підсовєтській дійсності, роздертої навпіл двома суперечними між собою складниками її психічного єства: з одного боку – обраною нею або прищепленою їй совєтською комуністичною (спершу – інтернаціоналістичною, а потім – російсько-»великонаціональною») свідомістю, а з другого боку – природньо властивим їй, але чужим цій свідомості, її підсвідомим, просто людським національним чуттям» [3, 198], зафіксував у пронизливих поетичних рядках В. Сосюра. У вірші «Знов село…» майстерно поєднуються зовнішні події: відвідування знаменитим земляком рідного села, кладовища, де поховані батько й брат, зустріч із школярами, вчителем, від якого «потайки цигарки в час перерви курив…», із глибокими роздумами автора над власною долею. Дистанціювання ліричного героя від свого колишнього світу увиразнює модне, але не українське вбрання: «Знов село. По блакитному трапу // Сходить сонце над маревом нив… // Я в пальті і у фетровій шляпі, // Де колись у свитині ходив» [15, 259]. Морально-психологічний стан В. Сосюри – це суцільний згусток нервів, напруження, до кінця не усвідомлених поривань та туги за «ніяковим Володею з золотими очима, як став». Він блукає сумний і нечулий, згадуючи босоноге дитинство, сповнену світлих надій юність, жаліючи за силами, витраченими на досягнення фальшивої мети: «А тепер я поет… І не знаю, // де мета і чого я хотів. // Я і чоботи хромові маю, // та наївність свою загубив» [15, 141]. Втрата романтичної наївності як певного опертя, як того, що пов'язувало не просто з молодістю, а й зі службою у війську С. Петлюри, не компенсується якимись повноваженнями, чи достатком («хромові чоботи»), чи загальноукраїнською славою, бо не дає спокою українській душі. Песимістичні настрої у творах митця, відчай, думки про самогубство є знаком душевної безвиході, спровокованої конфліктом між питомою українськістю та накинутою радянськістю. Та «якщо в Тичини болюче прощання з національним началом свого єства стало безповоротним і призвело до повної деградації його як поета, то в Сосюри цей процес так і не завершився» [8, 36]. Тому, окрім поетичної данини офіціозу, у різножанровому доробку В. Сосюри подибуємо щемливі любовні зізнання, тонкі пейзажні замальовки та щиросердні переживання з приводу майбутнього України, заклики до українського активізму, уславлення героїв національно-визвольної боротьби, хоча переважна частина цих текстів переховувалась у шухляді до самої смерті поета і майже нікому не читалася. Роздвоєння української душі, що призводило до конфліктів із собою, прагнень убити себе чи ворога (образ якого був накинутий партією і до якого могли бути зараховані мати, друзі, земляки), так само не було поодиноким явищем. Про його поширеність свідчить масове потрапляння подібних сюжетів в українське тогочасне письменство («Два Володьки» В. Сосюри, «Я (романтика)» М. Хвильового, «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича).

Владний тиск, поширений на усі соціально-системні життєпрояви українців, та владні преференції для перекинчиків спричинили появу пристосуванства як індивідуального вчинку, як персонального договору особи із власною совістю. Угодовство української інтелігенції призводило до втрати гідності й самоповаги, адже служіння більшовицькій системі доволі часто мотивувалось не лише шляхетними мріями розбудувати нехай пролетарську, але українську культуру, а й прагненням отримати якусь матеріальну чи, зрідка, моральну вигоду. При чому пристосуванство згодом легко перетворилося із механізму самозбереження в умовах тотальних репресій на своєрідну життєву філософію. Вдалий образ такого поета-перевертня психологічно точно продемонстровано у трагікомедії Є. Плужника «Змова у Києві». І. Безмежний, колишній оспівувач «жовто-блакитного» відродження, а тепер натхненний апологет пролетарської доби, «подібний до флюгера, змінює повсякчас свій напрямок залежно від політичної кон'юктури. Причому, ця зміна поглядів аж ніяк не факт творчого зростання чи світоглядно-філософських прозрінь – вона залежала виключно від зміни сприятливого політичного клімату» [11, 52]. На закиди у нещирості сьогоденних віршів, І. Безмежний чітко формулює угодовське кредо: «Так що ви хочете від нас? Чого? Охоти / Самому шию в зашморг класти? Ні! Мерсі! / Нема дурних! Перевелися всі! / Один закон я знаю знаменитий – / За всяку ціну жити й пережити!» [14, 287–288]. Отже, «флюгерство» героя твору є не просто свідомим вибором індивіда, воно підноситься до рівня філософії та ідеології. Проблему ідейного та національного пристосуванства підхопили своїми творами І. Сенченко («Із записок»), І. Багряний («Тінь»), М. Хвильовий («Іван Іванович»).

Інколи пристосуванство ставало настільки безальтернативним й єдино прийнятним для особи способом життя, що набувало специфічних, комічних за зовнішніми проявами, але показово-виявних за своєї страшною суттю рис. Так, випереджаюче демонстрування вірнопідданства у розгромних статтях-доносах критик А. Хвиля унікально поєднав із пристосуванством як способом зодягання. Перебуваючи 1929 р. у складі делегації українських письменників в Москві, на зустрічі із Сталіним він вразив присутніх не лише заздалегідь підготовленими й явно узгодженими з Кагановичем питаннями, а й власним зовнішнім виглядом. Б. Антоненко-Давидович як очевидець, безпосередній учасник того прийому зафіксував у спогадах таку картину: «І тут підводиться Хвиля… Я Хвилю бачив декілька разів і в Харкові, і в Києві. І здивувався: що за маскарад? Хвиля завжди був добре вбраний, з смаком, тонко і модно. А тепер дивлюсь на Хвилю: піджак забруднений, з слідами борщів, супів, – тут з піджаком якийсь старий светер, штани зішив з іншої матерії (тоді ж був моветон: бо й піджак, і штани повинні бути одного коліру, одної матерії!). І штани заправлені в чоботи, при чому чоботи запорошені теж. …Складалось враження, що Хвиля спеціально цей «спецодяг» від слямазаря купував і, побачивши, що він недостатньо ще брудний, він ще й обшарував об підлогу, обсів, бо він, Хвиля, є представник українського пролетаріяту» [2, 8]. Соціальна й національна мімікрія А. Хвилі, що так неочікувано та яскраво виявилась навіть у свідомому зовнішньому уподібнюванні до панівної більшості, пристосуванство як стиль літературно-критичних праць та спосіб поводження, однак, не врятували його від наступної хвилі винищення українських письменників. Але синдром служіння з показовим доведенням власної нешкідливості, підлеглості, дистанціювання від українства надовго визначили і поневіряння літературно-мистецької спадщини «Розстріляного відродження», і долі її творців.

Отже, українська людина 1920-х – 1930-х рр. загалом і українське письменство, зокрема, в протистоянні з владою використали широкий арсенал засобів. Проте застосовані тактики і стратегії не гарантували повної неушкодженості,

позаяк виявилися: а) слабкими супроти агресивно-наступальної політики більшовиків, б) згубними для психічного здоров'я чи моральної цілісності особистості, в) руйнівними для національного організму. Особистий досвід українських митців та їхні життєві поневіряння довели, що найдієвішим способом поводження мало б бути відстоювання власного та боротьба за українську перспективу.

1. *Антоненко-Давидович Б.* СВУ // Антоненко-Давидович Б. Твори: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1999. – Т. 2. – С. 421–481. **2.** *Антоненко-Давидович Б.* Спогад про прийом Сталіном української делеґації 1929 року // Сучасність. – 1984. – № 7/8. – С. 4–12. **3.** *Гришко В.* Серце «другого Володьки» і заборонена любов // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 197–213. **4.** *Драй-Хмара М.* Літературно-наукова спадщина. – К.: Наукова думка, 2002. – 592 с. **5.** Листи Євгена Маланюка до Дмитра Донцова, 1924–1925 років // Україна. Наука і культура. – К., 1999. – С. 270–282. **6.** *Маланюк Є.* Земна Мадонна. Вибране. – Братислава, Пряшів, 1991. – 443 с. **7.** *Неврлий М.* Поет боротьби й вселюдських ідеалів // Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране. – Братислава, Пряшів, 1991. – С. 6–34. **8.** *Осадчий М.* Трагедія роздвоєної особистості // Український вісник. – 1987. – № 9–10. – С. 32–39. **9.** Переписка В. Винниченка з Ю. Тищенком // Розбудова держави. – 1994. – № 8. – С. 39–44. **10.** *Піскун В.* Політичний вибір української еміграції (20-ті роки XX століття): Монографія. – К.: «МП Леся», 2006. – 672 с. **11.** *Плужник Є.* Змова у Києві: Роман, п'єси. – К.: Укр. письменник, 1992. – 428 с. **12.** *П'янов В.* На струнах вічності. Нариси та есеї. – К.: Укр. письменник, 2002. – 217 с. **13.** *Рудь С.* Проблематика Плужникової «Змови у Києві» // Слово і час. – 1995. – № 8. – С. 51–54. **14.** *Сенченко І.* Із записок // Вапліте. –1927. – Ч. 1. – С. 3–11. **15.** *Сосюра В. М.* Вибрані твори: В 2 т. – К.: Наук. думка, 2000. – Т. 1. – 648 с. **16.** *Стус В.* Феномен доби (сходження на Голгофу слави). – К.: Знання, 1993. – 96 с. **17.** *Тельнюк С.* Містифікація генія в тоталітарному пеклі // Дніпро. – 1991. – № 1. **18.** *Тичина П.* Сонячні кларнети. Поезії. – К.: Дніпро, 1990. – 447 с.

Наталія Щербінін

Вплив літературних творів та публікацій Івана Наумовича на формування української нації у Східній Галичині другої половини XIX ст.

Автор статті розглядає творчу спадщину І. Наумовича та її вплив на формування української нації та державотворчі процеси.

The author looked through the creative heritage of I. Naumovych and its influence on the forming of the Ukrainian nation and state-creation processes.

Національно-визвольне піднесення другої половини XIX ст. сприяло зростанню творчого потенціалу різних верств населення України. Саме у цей час величезного визнання набув письменник і публіцист – І. Наумович (1826–1891), який органічно поєднував у собі кваліфікованого видавця та невтомного популяризатора народної книги.

Проблематика даної теми не висвітлена належним чином. Зміна суспільно-політичного ладу в Україні у 1991 р. дала новий поштовх до розвитку українознавчих досліджень, що уможливило використання комплексного підходу до вивчення історичних явищ і осіб, національного буття українців. На сучасному етапі становлення української історичної науки посилюється увага до процесів культурного розвитку та впливу особистості на формування нації. Звідси необхідним є дослідження формовиявів національного самоствердження подвижників української нації, а також їхнього впливу на розвиток національної ідентичності українців.

Мета даної статті – здійснити на основі ґрунтовного аналізу архівних матеріалів, опублікованих джерел, періодичних видань, наукової літератури комплексне дослідження літературної спадщини І. Наумовича та її впливу на формування української нації у Східній Галичині другої половини XIX ст. Основними завданнями публікації є розкриття головних аспектів літературної діяльності І. Наумовича, в яких простежується формування його ж світогляду і вплив політичних переконань на видавничу сферу, з'ясування першопочатків літературної діяльності І. Наумовича; аналіз його публікацій та видань, пов'язаних з питаннями освіти народу, а також характеристика літературної спадщини І. Наумовича як важливого націєтворчого чинника.

Національне самоствердження Івана Наумовича, його мовне самовизначення, збереження пам'яті про історичну минувшину земляків, сприйняття батьківщини не лише як географічно-територіальної одиниці, природи, місця народження, а і як складової національного образу народу впливало на зміст його творів, що в свою чергу відбивалося на формуванні української нації.

Захоплення видавничою діяльністю до І. Наумовича прийшло в період «весни народів», якраз після того, як він відмовився від своїх польськофільських поглядів і почав знайомитися із самобутньою українською культурою і мовою. Спершу І. Наумович виступав як поет. Першою його працею був вірш «Стих въ честь Митрополита Михаила Левицкаго» [2, 4]. Для того, щоб його твори були не лише цікавими, але й мали повчальний і виховний характер, він вивчав історію, культуру народу, слідкував за подіями у всьому слов'янському світі [1, 4]. У 1849 р. він знайомиться із творами І. Котляревського та Г. Квітки-Основ'яненка, цікавиться українськими народними піснями і думами, що в подальшому знайшло відображення у псевдонімі І. Наумовича з характерним українським закінченням – І. М. Бужаненко.

Бажання писати у І. Наумовича виникло невипадково. Соціальне і культурне становище українців в Східній Галичині спонукало його до цього. Наукою в цей період займалися лише заможні люди та вихідці з вищих суспільних станів. Не маючи освіти, не вміючи читати і писати, селяни не могли себе захистити, не мали елементарних юридичних знань. До того ж симпатії австрійського двору остаточно повернулися до поляків, які захопили все управління Галичиною і Крайовим сеймом. Навчання у школах масово переводили з німецької на польську мову. Для вивчення останньої виділяли більше часу, ніж для оволодіння українською, яку часто проголошували необов'язковою.

Іншою причиною написання праць І. Наумовичем, що мали повчальний характер у сфері етнографії, було знову ж таки катастрофічне несприйняття та незнання культури власного народу. За допомогою своїх публікацій, які мали бути дешевими і потрапляти у кожну хату, він бажав донести до народу науку про свою культуру, бо іншого шляху навчання не бачив. Для того, щоб українці були матеріально забезпечені, потрібно було належним чином впорядковувати своє господарство, яке у селян на той час знаходилось у найгіршому стані [10, 53]. Бажаючи дати позитивну науку в цьому питанні селянам, І. Наумович вирішує зробити це через свої публікації.

Отже, першопочатки літературної діяльності І. Наумовича були зумовлені тогочасним становищем суспільства, його бажанням вивести українців на вищий рівень суспіль-